

Branje kot potovanje

58. seminar slovenskega jezika, literature in kulture se posveča branju: zapletenemu (meta)-kognitivnemu procesu, ki terja čutno, čustveno, domišljjsko, miselno in vrednotenjsko vpetost. Branje umetnostnih, pa tudi neumetnostnih, starejših in sodobnih, tiskanih in elektronskih besedil osvetljujemo kot slušno, spoznavno, pomenotvorno, kritično, (po)ustvarjalno, informativno, eskapistično in razvedrilno dejavnost.

Razprave o morebitnih razlikah med branjem umetnostnih in neumetnostnih besedil segajo vse od *Poetike* dalje, v kateri Aristotel ugotavlja, da se ti dve vrsti besedil med seboj ločita tako po zunanji zgradbi, vsebini, njenemu oblikovanju, kakor tudi v učinku: fikcija sproža katarzo. Rezultat literarnega branja je po Romanu Ingardnu (*Literarna umetnina*, 1937) literarno-estetski doživljaj: bralec literarno delo preko svojih psihičnih procesov konkretizira. Konkretizacija je zapolnjevanje odprtih mest, pa tudi končna bralčeva individualna interpretacija prebranega (subjektivna, individualna kopija književnega besedila). Igor Žunkovič dodaja (*Branje, mišljenje, fikcija: na poti k nevrokognitivni opredelitvi fikcijskega branja*, 2021), da ni pomembno le kaj, ampak tudi kako beremo, pa še, da ni pomembno le, ali beremo fikcijsko ali nefikcijsko besedilo, pač pa predvsem, kaj kot bralci vemo o besedilu (torej ali *menimo*, da beremo fikcijo ali fakte). Možgani med branjem simulirajo delovanje, kot da bi zares videli, počeli in čutili stvari, o katerih beremo, pri čemer se sprožajo procesi, ki so nevrobiološko in kognitivno identični običajnim človeškim duševnim procesom. Brian Boyd v delu *O izvoru zgodb: evolucija, mišljenje in fikcija* (2016) ugotavlja, da obstajajo vzporednice med človekovim evolucijskim razvojem (predvsem razvojem in delovanjem možganov) ter njegovo ustvarjalnostjo. Dokazuje, da človekova sposobnost ustvarjanja zgodb po eni strani izjemno pozitivno vpliva na posameznikovo delovanje v skupnosti in v medsebojnem komuniciranju znotraj nje, po drugi strani pa nam sposobnost imaginacije in predvidevanja različnih scenarijev v določenih situacijah omogoča lažje preživetje. Človeško evolucijo povezuje prav s sposobnostjo pripovedovanja zgodb: človek želi ugajati lastnemu umu in segati k drugim zaradi ugodja, ki ga čuti ob deljenju teh izkušenj na nikoli poprej videne načine.

Če je s tiskom knjiga postala nosilka razvoja človeštva, preko dekodiranja črk in opomenjanja mentalnih predstav o besedilu pa osrednja razvojna dejavnost linearno branje, so elektronska besedila z jezikovnimi, glasbenimi, upodobljenimi, zvočnimi idr. kodi bralni proces oz. krmiljenje po besedilu zelo spremenila. Podobno kot ob izumu tiska ni manjkalo skeptikov, ki so dvomili v njegove pozitivne učinke, tudi digitalno branje sproža veliko dilem in raziskav o njegovem vplivu na človeške možgane. Negativno naj bi vplivalo predvsem na bralčevo pozornost in koncentracijo: Manfred Spitzer (*Digitalna demenca: kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*, 2016) npr. dokazuje, da informacijska tehnologija povzroča t. i. digitalno demenco.

Ne glede na različne teorije v tem zborniku prepoznavamo zlasti pozitivne učinke branja. Ob zavedanju, da gre za kompleksno kognitivno, čustveno in domišljjsko aktivnost, ki jo zlasti hermetična kanonska literatura dodatno otežuje, saj sproža številne tujosti, nas ne preseneča, da v tekmi z digitalnim svetom postaja branje vse manj priljubljeno tako med odraslimi kakor mladimi. V Sloveniji zaznavamo že od začetka raziskave o bralnih navadah in bralni kulturi, torej od sedemdesetih let

prejšnjega stoletja dalje, na tem področju zaskrbljujoče stanje. Miha Kovač v *Berem, da se pobere* (2021) ugotavlja, da so imeli Norvežani v sedemdesetih letih podobno zatečeno stanje na področju bralne kulture kot mi, a se je pri njih »med letoma 1979 in 2019 število nebralcev zmanjšalo za petino, pri nas pa je ostalo nespremenjeno.« Raziskava *Knjiga in bralci VI* (Kovač, Blatnik idr., 2019), ki preučuje bralne navade Slovencev, starih med 18 in 75 let, ugotavlja, da se odstotek nebralcev med Slovenci vseskozi celo zvišuje: iz 42 % (v letu 2014) na 49 % (v letu 2019). Kar polovica Slovencev je izjavila, da v letu 2018 niso prebrali niti ene knjige v slovenščini. Kot zanimivost: leta 2019 je 76 % Američanov, starejših od 18 let, prebralo vsaj eno knjigo (delno ali v celoti; tiskano ali elektronsko). »Bistveno zaostajamo za primerljivo populacijo v Ameriki. Po podatkih Eurobarometra podobno zaostajamo tudi za najbolj bralnimi evropskimi narodi (Eurostat Cultural Statistics, 2011) in za Norvežani.«

Da se odnos do branja in bralna kultura privzgjajata od najzgodnejšega obdobja, najbrž ni treba posebej izpostavljati, niti poudarjati pozitivnih učinkov branja na razvoj in mentalne sposobnosti. Morda bi vendarle veljalo ponoviti nekaj dejstev v zvezi z branjem leposlovja. To spodbuja zmožnost *empatičnega* odzivanja na prebrano (npr. vživljanja v literarne like in odzivanja na njihovo vedenje, kar terja *strpno* sprejemanje novega, drugačnega), spodbuja domišljijo, saj krepi sposobnost *predstavljanja* možnih (tj. fikcijskih svetov), terja *vživljanje* v te svetove. Opolnomoči našo zmožnost *upovedovanja* misli, čustev, mnenj, refleksij o prebranem: nas usposablja za pogovor, diskusijo, polemiziranje, pisanje, razpravljanje o prebranem, nadgrajuje zmožnost *sprejemanja* in reflektiranja tujih misli, čustev, mnenj, refleksij o prebranem. Branje ponotranja zavedanje, da je literatura kulturno bogastvo in dediščina. Zlasti pri pouku književnosti sistematično razvijamo tudi *interpretativno* zmožnost, ki zajema sposobnost dekodiranja, npr. pesniškega podobja, obrnjenega stavčnega reda, arhaičnega jezika, zmožnost prepoznavanja različnih literarnih vrst, zvrsti, oblik in njihovih posebnosti, zgradbenih lastnosti besedila, kot so rima, slogovna sredstva, seveda pa tudi zmožnost *uporabe* književnega znanja. Branje nam omogoča vživljanje v svetove, dejanja in dogodke, ki jih sicer v dejanskem življenju morda ne bi nikoli imeli priložnost izkusiti (ali jih celo ne bi želeli dejansko doživeti), ter nam omogoča, da se na varen način seznanjamo z najrazličnejšimi, tudi ogrožajočimi, usodnimi človeškimi izkušnjami.

Branje je potovanje v možne svetove, v drugo, drugačno, nas bogati, plemeniti, širi besedni zaklad, sproža najrazličnejša čustva (od žalosti in gnusa do sreče in veselja), nas navdihuje, motivira ... Bomo v prihodnje brali le še tiskano leposlovje? Digitalno branje je bolj priročno, bolj v skladu z duhom časa. A kot v Frostovi *The road not taken* (1915) se modrost najbrž skriva v raznolikosti bralnih izkušenj in njihovi neselektivnosti: berimo digitalna in tiskana, fikcijska in faktična besedila, berimo, ker želimo estetsko uživati v umetniškem delu, si razširiti obzorja, se izobraziti, ali pa preprosto preganjati dolgčas in se zabavati.

Prepričana sem, da je vam, ki listate ta zbornik, branje – čeprav gre za zapleteno (meta)kognitivno miselno procesiranje – pot, ki jo *boste* ubrali. Prijazno vas vabim na bralno potovanje!

dr. Alenka Žbogar,
predsednica 58. SSJLK